

BEGUNJSKE IZKUŠNJE IN IZKUŠNJE Z BEGUNCİ: BEGUNCİ IZ BIH V SLOVENIJI

Marko Polič*, Zorica Bukinac**, M. Mencin*, T. Todorovič***, M. Tušak**** UDK 325.254 (497.12)

V raziskavi anketnega tipa, v katero je bilo vključenih 290 beguncev iz BiH v Sloveniji ter 45 vodij zbirnih centrov, smo skušali ugotoviti, kaj menijo begunci o svojem položaju in kako ta položaj ocenjuje osebe centrov. Rezultate smo skušali primerjati tudi z rezultati prejšnje raziskave, izvedene med begunci iz Hrvaške. Ob mnogih podobnostih so se pojavile tudi nekatere predvsem situacijsko pogojene razlike. V celoti pa je slika značilna za hude in dolgotrajne travmatske izkušnje.

Potem ko je prvi val beguncev iz septembra 1991 začel usihati, se je s premikom vojne v BiH vse začelo znova, a v veliko hujši obliki. Čeprav je že raziskava, v katero so bili vključeni begunci iz Hrvaške, dala vrsto pomembnih ugotovitev (Polič in sod., 1992), se nam je zdela smiselna njena ponovitev z begunci iz BiH, saj se situaciji razlikujeta v vrsti bistvenih razsežnosti:

- Beguncev je več kot še enkrat toliko (po podatkih iz junija 1992 več kot 63000); prevladujejo otroci, mlajši od 16 let (51,2 %), ženske (38,8 %), moških, starejših od 16 let, pa je 10 %.
- Možnosti nastanitve so bolj ali manj izčrpane in razen tistih pri družinah so begunci nameščeni v centrih slabše kakovosti (vojašnice, barake), saj je bilo treba hotelske zmogljivosti prepustiti njihovem osnovnemu namenu. V centrih so začela veljati vedno strožja pravila (npr. omejevanje izhoda),
- Slovenija sama se še vedno otepa z gospodarsko krizo in begunstvo je za njo vse težje breme.

Omeniti moramo tudi pojave nestrpnosti pri delu domačega prebivalstva, ki so za zdaj še redki, lahko pa narastejo s povečanjem krize in večanjem števila beguncev. Na tem mestu velja omeniti t. i. Williamsove zakone (po Šiber, 1988), ki pravijo, da priselitev opazno različne skupine v neki kraj povečuje možnost navzkrižja, in sicer toliko bolj:

- kolikor večji je odstotek manjšinske populacije glede na večinsko;
- kolikor krajše je obdobje, v katerem prihaja do povečanja manjšinske skupine.

S povečanjem manjšinske skupine se pri večinski povečuje zaznava ogroženosti, posebno, če zaradi kratkega časovnega obdobja ni bila možna prilagoditev. V Sloveniji je že tako v razmeroma kratkem času (približno 10 let) prišlo do gospodarske imigracije prebivalcev iz drugih delov bivše Jugoslavije, ki predstavljajo danes do 10 % populacije. V kontekstu zaostrenih političnih, družbenih in gospodarskih odnosov je to realna osnova za krepitve mednarodnih navzkrižij, ki jo

navzočnost beguncev lahko dodatno okrepi. Kakor že so takšne nestrpnosti značilne za tovrstne situacije, niso dobre in jih je treba z ustreznimi ukrepi preprečiti.

Čeprav je vsaka begunska situacija na neki način edinstvena, je v usodi in izkušnjah beguncev tudi mnogo skupnega. Ujeti so med nevarnostjo, ki jim preti doma, in izgubo identitete v tuji deželi, v kateri so se znašli brez sredstev in priložnosti. Begunjsko vprašanje se pogosto rešuje ad hoc, kot da nihče nima s tem še nobenih izkušenj in kot da je to enkratni problem, ki bo trajal leto ali dve, pa zato ni potrebe po vrednotenju, spremembah, učenju iz preteklih izkušenj, pripravi na nov val itd. Rešitve so zato začasne in neusklajene. Toda žal se navadno ne konča zgolj s prvim valom, začasnost pa ostaja.

Za Kunzov model begunstva (po Steinu, 1986) je bistvena ideja sunka. Medtem ko so običajni (gospodarski) imigranti potegnjeni v novo deželo (želja po novem, boljšem življenju), begunci niso potegnjeni, pač pa potisnjeni ven. Beg ni bil njihova izbira, saj te preprosto niso imeli. Reševali so si življenje. Če bi lahko izbirali, bi ostali doma, saj večinoma niso bili siromašni ali neuspešni.

Lahko razlikujemo dve vrsti bega: antipatornega (predvidevajočega) in akutnega. Predvidevajoči begunci že zgodaj, še preden kriza onemogoči normalen umik, zaznajo nevarnost. Umakne se cela družina, s seboj vzame razpoložljiva sredstva in se pripravi na novo življenje. Za razliko od gospodarskih emigrantov beguncu ustreza katerakoli dežela, ki ga je pripravljena sprejeti.

Medtem ko predvidevajoči begunec zgodaj opazi nevarnost, se akutni umakne šele, ko je ta povsod navzoča. Akutno begunsko gibanje je rezultat neustavljivega sunka. Begunci se umaknejo takoj, brez priprav ali načrtov za potovanje. Preprosto, umikajo se pred grožnjo. Neka raziskava vietnamskih beguncev je pokazala, da se jih je 85 % odločilo za beg v dveh dneh do dveh urah pred njim. Zaradi tako kratkega časa odločanja ne

razmišljajo veliko o posledicah bega. Šele ko dosežejo zatočišče, začnejo razmišljati o treh možnostih, s katerimi se begunci soočajo: vrnitev domov, ostajanje v kraju prvega zatočišča, preselitev v drug kraj v tuji deželi. Praviloma se znajdejo pod pritiskom, saj nobena od izbir ni privlačna.

Zavedati se moramo, da v državi gostiteljici navadno vidijo begunce kot zelo homogeno skupino, npr. Hrvate, Muslimane ipd. Begunci pa so vse prej kot to. Razlikujejo se po svojih izkušnjah, saj so zapustili domovino v različnih trenutkih, so različnega porekla, lahko pripadajo celo nasprotnim skupinam itd. Kadar gre za več valov ali trajnejši val beguncev, je navadno med prvimi skupinami nesorazmerno veliko ljudi, ki pripadajo zgornjim slojem, medtem ko se pri kasnejših raven zniža.

Zdaj ko so na varnem, se jim vračajo misli na izgubljeno, na travmatske izkušnje in trpljenje. Pojavijo se tesnoba, strah, frustracija in čustvene motnje, pogosto nastopijo regresija, apatičnost, nemoč in agresivnost. Begunjski center patološko vpliva na njihovo duševno zdravje. Posebno akutni begunci, katerih izkušnje so navadno hujše, kažejo značilne travmatske odzivne vzorce: krivdo, neranljivost in agresivnost. Krivdo čutijo zaradi izgubljenih bližnjih, ker jih niso uspeli rešiti, neranljivost zato, ker so preživeli najhujše, agresivnost pa je posledica prejšnjih dveh stanj: preložitve krivde na druge in pripravljenost na tveganje zaradi neranljivosti. Ta nova agresivnost se lahko kaže kot povečano nasilje, kriminal in samomor, toda tudi kot povečan napor ustvariti si novo življenje. Škodljive posledice lahko ublažimo s skrajšanjem bivanja v centru, zmanjšanjem velikosti centra, tako da se lahko ustvari skupnost, z bolj prijaznimi bivališči, ki omogočajo zasebnost, omogočanjem stika z zunanjim svetom, zmanjšanjem odvisnosti s sodelovanjem itd.

Še nekaj besed o značilnostih življenja v begunskih centrih. Ne glede na fizične razmere (hoteli, vseljive barake ali šotori), si delijo mnogo skupnih značilnosti: ločitev od domačinov, skupni prostori, po-

* Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, Ljubljana.

** Republiška uprava za zaščito in reševanje, Ministrstvo za obrambo, Kardeljeva pl. 26, Ljubljana.

*** Oddelek za psihologijo, Univerza v Sarajevu, Sarajevo, BiH.

**** Fakulteta za telesno kulturo, Univerza v Ljubljani, Gortanova 22, Ljubljana.

252 manjkanje zasebnosti, gneča in omejeno območje, v katerem poteka vsakdanje življenje. To daje beguncem občutek odvisnosti in nadzorovanosti.

Begunci navadno veliko pričakujejo glede svojega novega življenja, posebno glede gospodarske in poklicne prilagoditve. Obnoviti želijo izgubljeni status in se upirajo delu, ki jim ne ustreza. Značilno je prepričanje, da jim nekdo nekaj dolguje. Ker njihovi preganjalci niso dostopni, usmerijo svoje zahteve vladi in ustanovam, ki jim pomagajo. Mnoge take ustanove poročajo, da so begunci zelo zahtevni in da pričakujejo nekakšno kompenzacijo za svoje nepravilno trpljenje. Neprestano se pritožujejo, da ne dobijo dovolj. Nihče preprosto ne more zadovoljiti vseh njihovih potreb. Ker te zahteve niso izpolnjene, postanejo begunci sumničavi in zagrenjeni. Menijo, da gre za nepristno skrb, za pomoč, ki naj bi jih ponižala in podvrгла, in ne za pristno dobrosrčnost. Začne se začarani krog medsebojnega sumničenja in zamer. Teh problemov se moramo zavedati, da ne bi po nepotrebnem prihajalo do nerazumevanj in navzkrižij.

V nadaljevanju bomo skušali prikazati nekatere ugotovitve naše raziskave. Za razliko od prejšnjih dveh, ki sta se nanašali na begunce iz Hrvaške, smo tokrat s posebno anketo ugotavljali tudi mnenja in stališča vodij oz. najodgovornejših oseb iz zbirnih centrov. Problematiko smo si želeli ogledati tudi z vidika »druge strani«.

Metoda

Izpraševanci: V raziskavi smo se ukvarjali z ljudmi, ki imajo status begunca, saj jih je pri nas kar nekaj, ki tega statusa nimajo, ker niso iz ogroženih krajev, so vojaški obvezniki ipd. Raziskava je bila opravljena v drugi polovici junija 1992. Vanjo je bilo vključenih 290 beguncev. Od tega jih je 140 bivalo v begunjskih centrih (Ljubljana, Višnja Gora), 150 pa pri družinah, praviloma pri sorodnikih ali prijateljih. Med anketiranimi so prevladovala ženske (196 žensk in 82 moških, 12 pa jih ni označilo spola), kar je značilno za vso begunsko populacijo, čeprav je v našem primeru razmerje nekaj ugodnejše za moške. Izvirali so iz krajev BiH, ki jih je ogrozila vojna. Bili so vseh stopenj izobrazbe, vendar sta prevladovali srednja in nizka. Begunci v centrih so bili v trenutku anketiranja v povprečju že 63,63 dneva ($SD^1=16,9$) v begunstvu, tisti pri družinah pa 50,33 dnev ($SD=24,62$). Zdi se, da so begunci, ki so si poiskali zatočišče pri družinah (predvsem sorodnikih in prijateljih), nekaj manj časa v begunstvu, vendar gre to v veliki meri na račun dejstva, da smo prej začeli anketirati pri družinah. Dejanska razlika je v povprečju za dober teden manjša. Medtem ko je skupina iz centrov v njih že v povprečju 55,76 dneva ($SD=21,91$), so oni pri družinah v povprečju po 42,75 dneva

($SD=25,31$) pri isti družini. Situacija se precej razlikuje od ugotovitev, dobljenih pri hrvaških beguncih, kjer je bila dolžina bivanja ravno obratna. Možno je, da sta ti dve skupini socialno bolj izenačeni ali pa so situacijski dejavniki vplivali na tako strukturo umika.

S posebnim vprašalnikom smo anketirali tudi 45 vodij oz. odgovornih oseb iz zbirnih centrov. Večina (77,8 %) je bila moških. Vsi vprašani so imeli vsaj srednjo šolo.

Gradivo: V raziskavi smo uporabili dopolnjen in popravljen vprašalnik, pripravljen za prejšnje raziskave. Gre za vprašalnik mešanega (predvsem zaprtega) tipa s 40 vprašanji, ki so se nanašala na demografske podatke, razloge za begunstvo in kraj bega, oceno organizacije in namestitve, počutja, odnosa do beguncev, stike z domačim krajem in vednost o domačih, presojo vojnih razmer v BiH ipd. Vprašalniku sta bila dodana še Spielbergerjev vprašalnik STAI X-1 (Lamovec, 1988), ki meri anksioznost² kot stanje, ter lestvica vpliva dogodkov (Horowitz in sod., 1979), namenjena merjenju subjektivnega stresa. Gre za inštrument, ki ga uporabljamo pri ugotavljanju posledic različnih travmatskih dogodkov, od nesreč do vojn. V osnovi ga sestavljata dve lestvici³, ki merita značilni posledici travmatske izkušnje, vsiljive misli in izogibanje oz. umik.

Poseben vprašalnik z 20 vprašanji je bil pripravljen tudi za vodilno osebo iz zbirnih centrov. Ob nekaterih demografskih podatkih nas je zanimala njihova zaznava različnih vidikov dela in življenja beguncev (zaupanje, vključevanje v delo centra, težave, potrebe itd.).

Postopek: Anketa med begunci je bila izpeljana v drugi polovici junija 1992. Izpraševancem je bila zagotovljena anonimnost. Begunci v centrih so bili anketirani skupinsko, tisti pri družinah pa individualno, v povprečju približno teden dni prej.

Anketa vodij oz. vodilnega osebja zbirnih centrov je bila izpeljana po pošti v novembru 1992.

Rezultati in razprava

Trenutek, ko so se izpraševanci odločili za beg, ni bil pri vseh enak, bil pa je podoben, saj skrajno hudi zunanji pritiski zmanjšujejo pomen individualnih razlik. Odgovori kažejo, da bi morda lahko govorili o nekakšnem intervalu odločanja, ki ga z ene strani omejuje zaznana možnost vojne, z druge pa zaznani poboji. Nevarnost za življenje bolj kot druge težave (npr. pomanjkanje hrane, ki je samo po sebi prej posledica drugih nevarnosti) vodijo ljudi v begunstvo. Bližja in bolj stvarna, kot je nevarnost, prej se ljudje odločijo za umik. Da je ta nevarnost res povsem stvarna, nam nedvomno pričajo

vsakodnevna poročila javnih sredstev obveščanja.

Begunci so se praviloma umikali s člani ožje družine (več kot polovica), posebno tisti, ki bivajo pri sorodnikih in znancih. Redkejši so samotni umiki ali pa skupinske evakuacije kraja. A še takrat družine ostajajo skupaj. To je v načelu tudi najbolj značilno za človeško vedenje v novarnosti. Socialna opora drugih članov družine je za obstoj bistvenega pomena.

Odločitev za beg v Slovenijo je povsem razumljiva za tiste, ki imajo tu sorodnike in znance (prek 80 % tistih, ki bivajo pri družinah), s tem pa tudi prijateljsko zavetišče. Ostali so se odločali za Slovenijo iz drugih razlogov: ker je bila to edina možnost (20 %), ker smo jih edino mi sprejeli (prek 20 %), ker so se tako odločili drugi (20 %) ipd. Znano je, da ljudje neradi zapuščajo domači kraj in gredo v povsem tuje okolje. Slovenija jim nedvomno ni tako tuja kot druge evropske države. Na vsak način pa je lahko tudi del poti do njih.

Ocena odnosa Slovencev do njih je nedvomno nižja (suče se malo nad srednjo vrednostjo, tj. na pozitivni polovici lestvice), kot smo jo dobili pri hrvaških beguncih. Po svoje je to razumljivo, saj je znano, da po daljših obdobjih pomoči t. i. medeni mesec mine in odnosi se poslabšajo. Upoštevati je treba tudi v uvodu omenjene spremembe. Zato ta nižja ocena ne preseneča. Precej podobna tej je ocena njihovega odnosa do Slovenije, kot jo dajejo vodje centrov. Ponovno lahko ugotovimo, da begunci pri družinah ta

¹ SD = standardni odklon; ena od mer variabilnosti podatkov, ki kaže, koliko ti odstopajo od aritmetične sredine.

² Izraz anksioznost uporabljamo tudi v smislu anksioznega stanja, za katero je značilno začasno povečanje ravni vzburjenja in v zmerni obliki predstavlja normalen odziv na stres oz. na ogrožajočo situacijo. Intenzivnost anksioznega stanja je premošorazmerna stopnji grožnje. Pri premočnem vzburjenju pride do dezintegracije vedenja ali do popolne blokade. Subjektivno se kaže kot neprijetno emocionalno doživljanje, občutek napetosti in zaskrbljenosti.

Vprašalnik vsebuje 20 trditev, ki jih izpraševanec ocenjuje na štiristopenjski lestvici Lickertovega tipa. Povprečno število točk pri normalni populaciji se suče okoli 40, SD pa okoli 10.

³ Lestvica meri trenutno stopnjo subjektivnega vpliva nekega določenega stresnega dogodka. Zajema dve vrsti odzivov, vsiljevanje in umik, na katera so opozorile mnoge raziskave in psihoterapevtski razgovori. Za vsiljevanje so značilne nepozvane misli in slike, vznemirljive sanje, močna tesnoba ali valovi čustev ter ponavljajoče se vedenje. Odzivi umika vključujejo mišljenjsko zožitev, zanižanje pomenov in posledic dogodka, otopelo občutke, vedenjsko inhibicijo ali protifobično dejavnost ter zavedanje čustvene otopelosti. Lestvica je bila narejena na osnovi najpogostejših trditev oseb, ki opisujejo stresne dogodke. Daje nam tako globalno oceno doživljene stresa kot tudi rezultate na obeh delnih lestvicah. Izpraševanec poroča o svojem počutju in občutkih v preteklem tednu, saj so odgovori za daljša obdobja nezanesljivi. Domačih norm za to lestvico ni, saj je bila v Sloveniji v naših raziskavah psihičnih posledic begunstva najbrž prvič uporabljena. Horowitz in sodelavci (1979) poročajo, da so rezultati pri študentih tri- do desetkrat nižji kot pri bolnikih s stresom. V povprečju so znašali do 13 točk za celotno lestvico pri normalni populaciji (vsiljive misli 6,1 in umik 6,6 točke). Pri dekletih so točke nekaj višje kot pri moških.

odnos ocenjujejo bolje. Končno so le v vsaj relativno domačem okolju in brez omejitev, ki jih nalaga življenje v centru.

Begunci so praviloma nameščeni skupaj s člani družine. To je ugodno in olajšuje premagovanje težavnih življenjskih okoliščin. Sámó namestitev ocenjujejo rahlo pozitivno, bolj pozitivno seveda begunci pri sorodnikih. Predvsem tistim v centrih se hrana ne zdi preveč dobra, kar pa gre morda na račun kulturnih razlik. Begunci v centrih tudi menijo, da imajo manj zasebnosti, kar je žal povezano z naravo njihovih bivališč. Kar 50 % teh beguncev bi svoje bivanje organiziralo drugače. Le 23,3 % tistih pri družinah je enakega mnenja.

Tisto, kar menijo, da najbolj potrebujejo, so obvestila, denar in delo. Pomanjkanje obvestil je za begunce nedvomno zelo kritično, a o tem več kasneje. Denar in delo bi jim omogočila več svobode, boljše možnost uravnavanja lastnega življenja. O tem priča tudi relativno visoka pripravljenost za sprejem dela. Veljalo bi razmisliti o možnostih začasnega dela (npr. pletenje), saj poročajo, da so pletilke in volna zelo iskani predmeti v centrih. Naj ob tem omenim, da več kot 40 % vodij centrov ugotavlja, da ni bilo težav z vključevanjem beguncev v delo centra, 24,4 % pa, da so bile težave samo na začetku. Omenjeno delo je zajemalo predvsem vzdrževanje snage in reda, delo v kuhinji, varstvo in izobraževanje otrok itd., tj. dejavnosti, ki so nujne za normalno življenje centra.

Medtem ko imajo begunci pri družinah precej normalne možnosti za izhod in druženje, razen če jih ne omejuje jezik ali pa tega sploh niso poskušali, se begunci v centrih počutijo precej bolj omejeni (sli-

ka 1). Čeprav so za normalno bivanje velikega števila ljudi v omejenem in obenem tujem okolju določene omejitve nujne (zaradi organizacije življenja v centru, zmanjšanja možnosti navzkrižij z domačimi prebivalci), bi veljalo razmisliti o različnih možnostih druženja, takega, ki bi ustrezalo obema stranema. V tem smislu so dejavnosti domačih prostovoljcev nad vse zaželeno.

Če bi vojna v BiH trajala dalj časa, bi bila najprivlačnejša možnost za begunce v centrih vrnitev domov, za tiste pri družinah pa ostati v Sloveniji. Razlika odraža različen položaj obojih, ostaja pa dejstvo, da v BiH skorajda ni kraja brez vojne. Razmere so precej drugačne, kot so bile v primeru hrvaških beguncev.

Obveščenost, predvsem vednost o članih družine, je za človekovo počutje zelo pomembna. Predvsem begunci iz centrov so o svojih bližnjih zelo slabo obveščeni. Končno jih kar 81,4 % iz centrov (65 % pri družinah) nima nobenega stika z domačim krajem. Ob prekinjenih telefonskih zvezah in intenziteti vojne to sploh ne čudi. Naj še omenim, da 45,7 % beguncev iz centrov in 25,3 % beguncev pri družinah meni, da niso dovolj obveščeni o vsem, kar zadeva njihov begunski status. Razlika najbrž ni samo rezultat različne informiranosti, temveč tudi različne stopnje subjektivne pomembnosti tovrstnih obvestil za obe skupini.

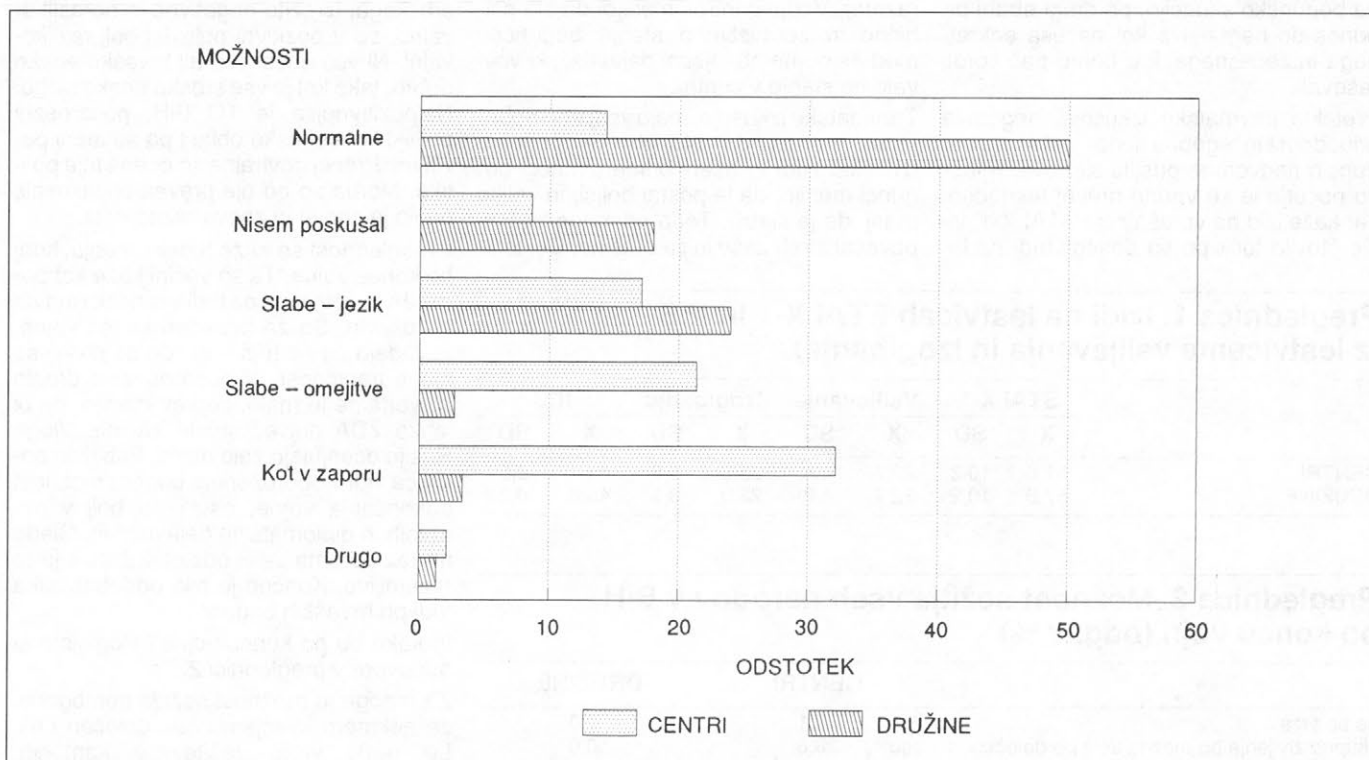
Skupno življenje velikega števila ljudi v begunskem centru nedvomno zahteva jasna pravila vedenja, jasno določene dolžnosti in pravice obeh strani. To bo vsem, osebju centra in beguncem, omogočilo boljši nadzor in obvladovanje razmer. Pomembno je, da vsi prizadeti ta pravila poznajo. Vodje centrov so jih

posredovali predvsem prek begunskih zastopnikov in na skupinskih sestankih, precej pa tudi prek plakatov in pisnih obvestil. Ker ta pravila zadevajo tudi begunski status, se zdi, da bo glede obveščanja treba ubrati tudi nove poti.

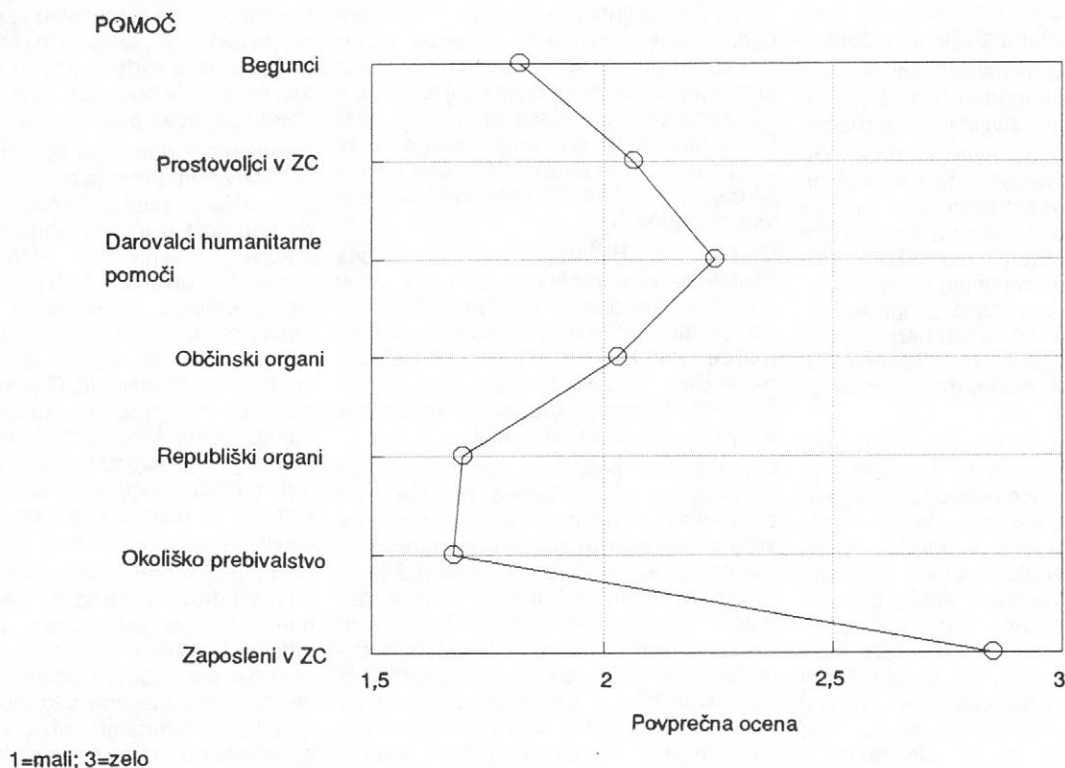
Dogajanje v domovini spremljajo begunci predvsem prek televizijskih zaslonov oz. radijskih postaj domačega govornega področja (Zagreb, Sarajevo), v nekaj manjši meri pa tudi prek slovenskih postaj. Časopisov in tujih postaj praktično ne spremljajo. Spremljanje beograjskih postaj onemogočajo tehnični pogoji, bolj verjeten pa je odpor do poslušanja sovražnikovih obvestil. O tem pričajo tudi odgovori na vprašanje, katere medije so največ spremljali doma. Ob sarajevski postaji je bil dokaj izrazit YUTEL. V BiH so tudi na informacijskem področju najdlje vztrajali s težnjami po ohranitvi Jugoslavije.

Na odločitve beguncev imajo največ vpliva člani družine, na tiste v centrih še RK, potem TV, gostitelj in drugi. Tu so potem tudi mediji, prek katerih se lahko vpliva na vedenje beguncev. Upoštevati pa je treba, da gre za oceno beguncev in ne za dejansko preverjanje vpliva. Vendar lahko domnevamo, da te ocene izhajajo iz dejanskih razmer. Podpirajo jih tudi ocene vodij centrov.

Zadržimo se za hip še pri delu centrov. Odgovori njihovih vodij kažejo, da so k uspešnem delu centrov največ prispevali zaposleni v njih, precej manj pa vsi ostali (slika 2). Ta ocena je lahko do neke mere pristranska, in sicer v tem smislu, da so zaposleni pač delali v centru vsak dan, prostovoljci in drugi pa le občasno. Kaže pa tudi, da prispevka beguncev k uspešnemu delu centra –



Slika 1. Možnosti za izhod in druženje.



Slika 2. Pomoč pri uspešnem delu centra.

kljub temu, da so v to delo bili vključeni – ne vrednotijo visoko.

Vodje centrov so se pri svojem delu opirali predvsem na lastne izkušnje, v manjši meri na navodila republiških in občinskih organov, sploh nič pa na literaturo. Ta situacija odraža po eni strani nepripravljenost ustreznih državnih organov na begunsko situacijo, po drugi strani pa odnos do begunstva kot nečesa enkratnega in začasnega, kar bomo pač sproti reševali.

Pretekle travmatske izkušnje, negotova prihodnost in tegobna sedanost so na beguncih nedvomno pustile sledove. Njihovo počutje je še vedno precej tesnobno, kar kaže izid na vprašalniku STAI X-1, višje število točk pa so dosegli tudi na le-

stvi IES. Njihova povprečja so enaka tistim, ki jih avtorji navajajo za bolnike s stresom.

Nedvomno je stanje beguncev v centrih težje, kar poleg rezultatov vprašalnikov kažejo tudi ocene lastnega počutja. Begunci se počutijo nemočni in prestrašeni. Menijo, da ne obvladajo več razmer. Vodje centrov menijo, da sta psihično in zdravstveno stanje beguncev med najpomembnejšimi dejavniki, ki vplivajo na stanje v centru.

Travmatske izkušnje imajo vsaj eno dobro stran: odnos do bližnjih se pogosto izboljša. Tudi v našem primeru mnogi begunci menijo, da je postal boljši, in veliko manj, da je slabši. Toda pri mnogih se je povečal strah zase in za družino. Del tega

gre po eni strani na račun vztrajajoče vojne, pa tudi pomanjkanja obvestil.

Ozadje vsega, o čemer smo do zdaj govorili, je tragično dogajanje v BiH. Poglejmo, kako nekatere njegove vidike vidijo begunci. Podobno kot pri hrvaških je tudi pri bosanskih beguncih situacija zelo črna (slika 3). Medtem ko je vse, kar je srbskega, izrazito negativno in nerazlikovalno, so v pozitivni polovici bolj razlikovalni. Ni vse bosansko ali hrvaško enako dobro, tako kot je vse srbsko enako slabo. Najpozitivnejša je TO BiH, posamezni politiki in bosanska oblast pa so manj pozitivni. Precej nevtralne so ocene tuje politike. Morda so od nje preveč pričakovali, pa jih je znova in znova razočarala.

Črnoglednost se kaže tudi v mnenju, kdaj bo konec vojne. Ta se večini kaže kot poraz JA in četnikov, pa tudi v množici mrtvih in ruševin. So za pravičen konec vojne, zavedajo pa se tudi – in kdo se ne – vse njene tragičnosti. V posredovanje drugih jih verjame le malo, čeprav menijo, da bi lahko ZDA največ storile za mir. Vlogo Rusije ocenjujejo zelo nizko. Približno polovica vidi v oboroženem odporu možnost dokončanja vojne, ostali pa bolj v mirovnih in diplomatskih dejavnostih. Glede na razmeroma velik odstotek žensk je to razumljivo. Končno je bila podobna slika tudi pri hrvaških beguncih.

In kako bo po koncu vojne? Poglejmo si odgovore v preglednici 2.

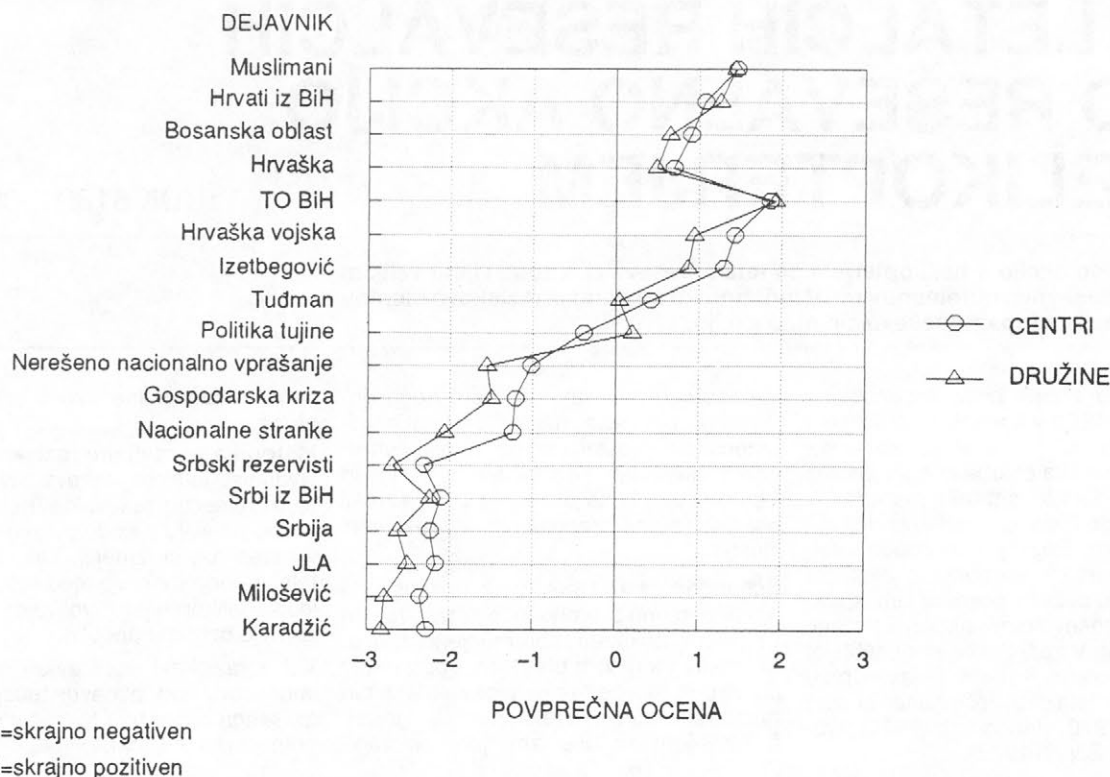
Za mnoge je možnost sožitja nemogoča, za nekatere kvečjemu čez določen čas. Le redki vidijo rešitev v kantonih. Vprašanje je seveda, kaj si kdo pod to besedo predstavlja.

Preglednica 1. Izidi na lestvicah STAI X-1 in IES (z lestvicama vsiljevanja in izogibanja).

	STAI X-1		Vsiljevanje		Izogibanje		IES	
	X	SD	X	SD	X	SD	X	SD
CENTRI	61,6	10,3	22,7	4,4	23,8	5,2	46,4	8,5
DRUŽINE	57,5	10,2	22,7	4,0	23,0	3,9	45,6	6,2

Preglednica 2. Možnost sožitja vseh narodov v BiH po koncu vojn (odg. v %)

	CENTRI	DRUŽINE
ne bo težav	7,1	2,0
skupno življenje bo možno šele po določenem času	28,6	50,0
vsi bodo morali živeti ločeno v svojih kantonih	4,3	6,7
skupno življenje ne bo več nikoli možno	53,6	39,3



Slika 3. Ocena vpliva različnih dejavnikov na razmere v BiH.

Za sklep

V tem preliminarinem poročilu smo podali le nekatere osnovne raziskovalne ugotovitve. Primerjava z rezultati prejšnjih raziskav še ni bila v celoti opravljena, lahko pa rečemo, da so podobnosti tam, kjer so situacijski pritiski delovali v isto smer, razlike pa pogojujejo tudi razlike v odgovorih. Nekatere so bile zelo očitne (npr. ocena bivanja). V celoti je slika značilna za pogoje hudih in dolgotrajnih travmatskih izkušenj. Njihove nedvomno take so.

Ne moremo pa mimo nekaterih splošnejših vprašanj. Slovenija bi svoj specifični položaj kot država, ki ni udeležena v vojnih spopadih, jo pa begunstvo bremeni bolj kot druge države (z izjemno Hrvaške), morala izkoristiti tudi za pobude, da se na mednarodni ravni uredi pravni položaj beguncev tako, da se jim priznajo temeljne pravice, da se namesto samoumevnosti njihovega omejevanja uveljavi njihova univerzalnost. Eden od pogojev za to je tudi dosledno spoštovanje načela delitve bremen.

Ugotavljamo, da Slovenija še ni izkoristila vseh preizkušenih načinov spodbujanja domačega prebivalstva za humanitarne pomoči. To ni pomembno le v materialnem smislu, ampak lahko z opozarjanjem na težave ljudi v pregnanstvu vpliva tudi na tolerantnost do njih. Med takimi ukrepi so humanitarne kulturne in športne prireditve, davčne olajšave tistim, ki pomagajo ogroženim, možnost neposrednega druženja z begunci, prispevki v javnih medijih itd. Jasno in javno je treba zavračati tiste, ki spodbujajo sovraštvo do tujcev in manipulirajo z nacionalno ogroženostjo, saj etnično čiščenje pač ne predstavlja poti v sodobno demokratično družbo.

Toliko o pomembnih širših vidikih obravnavanega vprašanja. Nekaj konkretnih napotkov, ki izhajajo iz naših in tujih spoznanj, smo nakazali že v samem besedilu. Veljalo pa bi bolj sistematično, kot smo to storili v tej raziskavi, zbrati izkušnje vseh, ki so bili kakorkoli vključeni v delo z begunci. Te izkušnje so namreč dragocene za nadaljnje delo z begunci, tako pri nas kot tudi za mednarodno skupnost, kajti begunstvo žal ni ne enkrat in ne začasen dogodek.

1. Polič, M., A. Bauman, Z. Bukinac, S. Rajh, B. Ušeničnik, 1992. Hrvaški begunci v Sloveniji: Psihološki vidik, Ujma 6, str. 153-157.
2. Stein, B. N., 1986. The Experience of Being a Refugee: Insights from the Research Literature. V: Williams C. L. in Westermeyer J. (Eds.): Refugee Mental Health in Resettlement Countries, Washington: Hemisphere Publishing Corporation.
3. Šiber, I., 1988. Psihološki aspekti medunacionalnih odnosa. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.

UJMA

UJMA